

ปฏิสัมพันธ์ ๔

ที่ฉายแสงแห่งพุทธปัญญา

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

(ป. อ. ปยุตฺโต)

ธรรมทานเพื่อการศึกษาธรรม

โรงเรียนปัญญาประทีป

มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๒

ปฏิสัมพันธ์ ๔

ที่ฉายแสงแห่งพุทธปัญญา

© สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN

พิมพ์ครั้งแรก — มกราคม ๒๕๖๒

- ธรรมทานเพื่อการศึกษาธรรม โรงเรียนปัญญาประทีป

แบบปก: พระครูวินัยธร (ชัยยศ พุกทวีโร)

พิมพ์ที่

อนุโมทนา

เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๑ อาตมภาพได้มีโอกาสไปเยี่ยมเยียนโรงเรียนปัญญาประทีป อำเภอปากช่อง และได้แสดงธรรมแก่คณะครู นักเรียน ผู้ปกครอง และคุณยายทอสี สวัสดิ์-ชูโต พร้อมลูกหลาน เนื่องในมงคลวารที่คุณยายทอสี สวัสดิ์-ชูโต จะมีอายุครบ ๙๑ ปี ในวันที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๑

บัดนี้ อาจารย์วิฑิต รัชชตาตะนันท์ ผู้อำนวยการโรงเรียนปัญญาประทีป รองประธานมูลนิธิปัญญาประทีป แจ้งบุญเจตนาขออนุญาตพิมพ์บทเทศนาที่อาตมภาพแสดงในโอกาสดังกล่าวนั้น ซึ่งได้ตกลงตั้งชื่อว่า **ปฏิสัมพันธ์ ๔ ที่ฉายแสงแห่งพุทธปัญญา** เพื่อจัดพิมพ์แจกเป็นหนังสือธรรมทานเผยแพร่ในวงกว้างออกไป

ขออนุโมทนาการบำเพ็ญธรรมทานของโรงเรียนปัญญาประทีป และมูลนิธิปัญญาประทีป ครั้งนี้ อันเป็นบุญกิริยาที่สร้างเสริมความเจริญงอกงามทางจิตใจและทางปัญญาแก่มหาชน โดยมีกัลยาณฉันทะในการช่วยกันแผ่ขยายความรู้เข้าใจธรรม อันจะมีผลเป็นการดำรงรักษาพระสัทธรรม พร้อมทั้งนำมาซึ่งประโยชน์สุขที่แท้จริงและยั่งยืนแก่ชีวิตและสังคมตามหลักการแห่งธรรมไพบุลย์ สืบไป

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปยุตฺโต)

๗ มกราคม ๒๕๖๒

สารบัญ

อนุโมทนา..... ๗

ปฏิสัมพันธ์ ๔

ที่ฉายแสงแห่งพุทธปัญญา ๓

พอเด็กตั้งใจศึกษา พรก็แผ่มาถึงผู้ใหญ่ทันที..... ๓

คนมีการศึกษา กินอยู่ดี คือกินเป็นอยู่เป็น..... ๖

มีไมตรี ช่วยเขา ใจเราก็ดี แล้วก็มีความสุขด้วย..... ๙

นักฝึกตน ถือคติว่า “ยิ่งยาก ยิ่งได้มาก” ๑๓

ใจดีสุดใจ ปัญญาก็ใสสว่าง ๑๗

ปฏิสัมพันธ์ ๔ ๒๓

๑. ปัญญาแตกฉานในความหมาย ๒๓

๒. ปัญญาแตกฉานในหลัก ๒๕

๓. ปัญญาแตกฉานในการสื่อภาษา ๒๘

๔. ปัญญาแตกฉานในความคิดพันการ ๓๑

ปฏิสัมพันธ์ ๔

ที่ฉายแสงแห่งพุทธปัญญา

*

คุณครูวิฑิต: กราบนมัสการท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
ที่เคารพอย่างยิ่ง

กราบนมัสการพระอาจารย์ชัยสาโรและครูบาอาจารย์ที่เคารพทุกท่าน

วันนี้เป็นวันมงคล วันก่อนวันคล้ายวันเกิดครบ ๕๑ ปีของ
คุณยายทอสี สวัสดิ์-ชูโต ผู้ที่มีอุปการคุณอย่างสูงของโรงเรียนปัญญา
ประทีป และที่ชาวปัญญาประทีปถือว่าเป็นมงคลอย่างเยี่ยมยอดใน
วันนี้ คือการที่พวกเรามีโอกาสได้กราบหลวงพ่อสมเด็จพระ
สังฆราชจากท่านในบรรยากาศที่เป็นธรรมเนียมท่ามกลางกาลยามิตร

ในนามของลูกหลานคุณยายทอสี คณะครูบุคลากรของโรงเรียน
ผู้ปกครองและแขกผู้มีเกียรติทุกท่าน ผมกราบขอโอกาสจากหลวงพ่อ
สมเด็จพระ ได้โปรดเมตตาให้ธรรมะ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่คุณยายทอสี
และเพื่อเป็นข้อคิดและแนวทางในการดำเนินชีวิตสำหรับสมาชิกของ
ชุมชนปัญญาประทีปทุกคน ขอกราบนมัสการด้วยความเคารพอย่างยิ่ง
และกราบนิมนต์หลวงพ่อสมเด็จพระ ด้วยครับผม

* ธรรมเทศนา ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปยุตฺโต) เนื่องในมงคลวารอายุ ๕๑ ปี
ของคุณยายทอสี สวัสดิ์-ชูโต ในวันที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๑ (แสดง ณ โรงเรียน
ปัญญาประทีป ๑๑ ธ.ค. ๒๕๖๑ เวลา ๑๐ - ๑๑ น.)

หลวงพ่อดมเต็ญ: เจริญพร โยมคุณยายผู้เป็นประธาน พร้อมทั้งคุณครู นักเรียน คุณพ่อคุณแม่ผู้ปกครองที่มาพร้อมตลอดจนโยมญาติมิตรทั้งหลาย

วันนี้ มีโอกาสได้มาเยี่ยมเยียนโรงเรียนปัญญาประทีป อีกครั้งหนึ่ง นักเรียนก็ต้อนรับปฏิสันถารด้วยความว่าเรียงเบิกบาน สดชื่นแจ่มใสทุกประการ เป็นที่น่ายินดี ขอความสุขสวัสดิ์ดีจงมี แก่ชาวโรงเรียนทุกท่าน

โดยเฉพาะพิเศษ ก็ขออนุโมทนาพลอยชื่นชมยินดีแก่นักเรียนทั้งหลาย ที่มีการศึกษาก้าวหน้าไปในพุทธปัญญา ซึ่งเป็นจุดหมายสำคัญ เป็นเนื้อหาสาระของการศึกษาของเรา

การที่ได้มาในวันนี้ และมีโอกาสพบปะเยี่ยมเยียนชาวโรงเรียนนั้น ก็โยงไปถึงโอกาสสำคัญอย่างที่ท่านผู้อำนวยการ ได้กล่าวแล้ว คือช่วงเวลาระยะนี้จะถึงวันมงคล ที่เรียกกันตามนิยามว่ามงคลวาร คือวันมงคลในวาระคล้ายวันเกิดของโยมคุณยายทอสี สวัสดิ์-ชูโต ซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิด เป็นผู้เลี้ยงดู อุปถัมภ์บำรุงมูลนิธิและโรงเรียนปัญญาประทีป

ในโอกาสมงคลอย่างนี้ ตามปกติเราถือกันว่าต้องให้พร ที่นี้ สำหรับสมาชิกในที่ประชุมนี้ เป้าหมายใหญ่เรามุ่งไปที่นักเรียน ตามปกติก็ถือกันเหมือนเป็นประเพณีว่า ผู้ใหญ่ให้พรแก่เด็ก แต่เด็กไม่ให้พรแก่ผู้ใหญ่ คราวนี้เป็นวันเกิดของท่านผู้ใหญ่ เด็กนักเรียนจะทำอย่างไร

ที่จริง เด็กก็ให้พรแก่ผู้ใหญ่ได้ แต่มีวิธีให้พรของเด็ก คือผู้ใหญ่ก็ให้พรแบบหนึ่ง เด็กๆ ก็ให้พรอีกแบบหนึ่ง เด็กจะให้พรแก่ผู้ใหญ่ได้อย่างไร

พอเด็กตั้งใจศึกษา พรก็แผ่มาถึงผู้ใหญ่ทันที

ผู้ใหญ่ก็นำพรด้วยการพูด คือบอกให้ ผู้ใหญ่จึงให้พรด้วยการบอกพรให้ ส่วนเด็กๆ ผู้เยาว์ก็ให้พรได้ แต่ให้พรด้วยการทำให้ เด็กจึงให้พรด้วยการทำพรให้ แต่จะทำได้อย่างไร

ที่ว่าผู้ใหญ่บอกพรให้ โดยพูดบอกออกมาเป็นพรนั้น คือผู้ใหญ่ท่านอยู่มานานแล้ว มีประสบการณ์มาก ได้ทำการงานสร้างสรรค์ให้เกิดผลสำเร็จที่ดั่งงามเสร็จมาามากแล้ว ท่านจึงรู้เข้าใจว่าผลอะไรดีงามที่จะเกิดเป็นความสุข เมื่อท่านทราบอย่างนั้นแล้ว ท่านก็มีอะไรที่จะบอกให้ คือบอกเรื่องดีๆ ผลดีๆ ที่ท่านได้ทำได้เห็นมาแล้ว ให้เป็นพรแก่เด็กๆ ได้

แต่ทางฝ่ายเด็กๆ ทั้งหลายนี้ ยังไม่มีประสบการณ์อะไรมาก ยังไม่ได้สร้างผลอะไรให้ปรากฏมากมาย แต่อยู่ในระยะที่กำลังทำเหตุ อย่างนักเรียนนี้ก็อยู่ในระยะของการทำ คือศึกษา เมื่อเราศึกษาเล่าเรียน ก็คือเรากำลังทำหน้าที่อยู่ และเราก็มองไปยังผลดีข้างหน้าที่จะได้ ซึ่งเมื่อสำรวจตรวจดู ก็จะตรงกับผลดีต่างๆ ซึ่งเป็นพรที่ท่านผู้ใหญ่บอกให้ หรือบอกแนวทางไว้ และถ้าเราทำอย่างนั้น เราก็จะประสบผลดี โดยที่ว่าผลดีก็จะเกิดขึ้นแก่ชีวิตของตนเอง แก่ส่วนรวม แก่สังคม แก่ประเทศชาติ แก่โลก ผลดีเหล่านี้ก็คือสิ่งที่เรียกว่าพร นี่แหละเวลานี้เรากำลังทำกำลังสร้างสิ่งที่จะให้เกิดผลดีที่จะเป็นพรนั้น

ผู้ใหญ่ที่ท่านต้องการท่านปรารถนาให้เด็กๆ ลูกหลานทั้งหลายได้พบประสบผลดีที่ว่าเหล่านั้น เมื่อเด็กๆ ทำสิ่งที่ดีงาม ท่านผู้ใหญ่ก็มองเห็นหรือคาดหวังผลดีที่จะเป็นพรนั้นได้

ให้พร ๒ แบบ

ผู้ใหญ่ให้พร โดยบอกพรให้

คือ ผู้ใหญ่บอกผลดีๆ ที่ท่านรู้เห็นมาแล้ว ให้เป็นพรที่
เด็ดๆ ควรจะได้ต่อไป

เด็กให้พร โดยทำพรให้

คือ เด็กๆ ทำสิ่งที่ดีงาม เช่นศึกษาเล่าเรียน ให้ผู้ใหญ่
มองเห็นว่าจะเกิดผลดี ที่ท่านจะได้ปลื้มใจชื่นใจ

เมื่อเด็กๆ นักเรียนทำงาน ทำกิจ ทำหน้าที่ของตัวเอง คือ การศึกษา ซึ่งจะนำไปสู่ผลที่เป็นความสุขความเจริญงอกงามต่างๆ ท่านผู้ใหญ่ก็เล็งมองเห็นไปข้างหน้าได้เลยว่าต่อไปก็จะเกิดผลดีที่เรียกว่าพรนั้น พอท่านเห็นว่าเด็กๆ ลูกหลานทำสิ่งซึ่งเป็นเหตุปัจจัยที่จะนำไปสู่ผลดีงามที่เป็นพรเหล่านั้น ท่านสนใจปรารถนา ท่านก็มีความสุข โดยมีความปลาบปลื้มอímใจว่าเรงสดไสเบิกบานใจ ที่เรียกว่ามีปีติปราโมทย์

เมื่อผู้ใหญ่ได้รู้ได้เห็นนักเรียนตั้งใจเล่าเรียนศึกษาประพฤติดีทำความดีต่างๆ แล้ว ท่านสบายใจชื่นใจแจ่มใสมีความสุข นักเรียนก็เลยกลายเป็นว่าได้ให้พรแก่ท่านผู้ใหญ่แล้ว เพราะฉะนั้น เด็กๆ ลูกหลาน นักเรียนก็จึงให้พรแก่ผู้ใหญ่ได้ คือให้พรด้วยการกระทำของเรา ด้วยการศึกษของเรา

ที่นี้ ในโรงเรียนของเรานี้ คุณยายซึ่งเป็นผู้ตั้ง ผู้ให้กำเนิดโรงเรียน เป็นประธานผู้ใหญ่ของเรา ได้ให้พรแก่เด็กๆ ไว้แล้ว และในใจของท่านก็คิดให้พรแก่เด็กๆ อยู่เรื่อย คือท่านทั้งบอกให้และนึกให้เกิดผลดีที่พวกเราเด็กๆ นักเรียนควรจะได้ เช่น ความดีงาม ความมีปัญญา ความสามารถ ความสุข ความสำเร็จ และขณะนี้ พวกเราเด็กๆ นักเรียนก็กำลังทำเหตุปัจจัยที่จะทำให้เกิดความสุขความดีงามความสำเร็จนั้น ซึ่งเป็นผลดีที่เป็นพรอย่างที่ท่านต้องการให้เราได้ ฉะนั้น เมื่อท่านเห็นพวกเรา นักเรียนทั้งหลายตั้งใจศึกษาเล่าเรียนทำความดีประพฤติดีเป็นต้น ท่านจึงชื่นใจ ปลื้มใจ อímใจ เรียกว่ามีปีติแล้วก็มีมีความสุข นี่ก็คือนักเรียนได้ให้พรแก่ท่าน ด้วยการทำให้แก่ท่าน เป็นพรที่เป็นความสุข มีปีติปลาบปลื้มใจอย่างแท้จริง

พรอันประเสริฐที่นักเรียนทำให้แก่ผู้ใหญ่นี้ ที่จริงก็คือทำให้แก่ตัวเองนี่แหละ แต่เป็นการทำให้แก่ผู้ใหญ่ด้วย แล้วก็ทำให้แก่โรงเรียน ให้แก่สังคม ตลอดจนให้แก่โลกทั้งหมด

เป็นอันว่า นักเรียนทั้งหลายที่ตั้งใจศึกษา กำลังทำพรให้แก่โยมคุณยาย ให้แก่ผู้ใหญ่ทุกคน จนถึงทั่วไปแก่มวลชาวโลก

คนมีการศึกษา กินอยู่ดี คือกินเป็นอยู่เป็น

ที่นี้ก็จะถามนักเรียนว่า การทำพรของนักเรียนให้แก่ผู้ใหญ่ ที่ว่าคือทำการศึกษานั้น ดูได้อย่างไรว่าเราได้ทำการศึกษาให้มีแก่ตัวเรา

การศึกษานั้นเป็นการฝึก การหัด การเรียนให้รู้เข้าใจให้ทำได้ทำเป็น ทำให้ตัวเราให้ชีวิตของเราพัฒนาเจริญงอกงามขึ้นไป ทั้งด้านกาย ด้านศีล ด้านจิตใจ และด้านปัญญา

ที่พูดข้างบนนั้นเป็นความหมายที่กว้างมาก คลุมทั้งหมด คราวนี้เราไม่ต้องอธิบายกันมาก ในขั้นต้นนี้ เราดูการศึกษาและการพัฒนาของคนโดยมองเห็นได้จากลักษณะอาการของการเป็นอยู่หรือดำเนินชีวิต เมื่อคนมีการศึกษาขึ้นมา ก็จะรู้จักเป็นอยู่ให้ดี รู้จักดำเนินชีวิตที่ดี จะเรียกกง่าย ๆ ว่ากินอยู่ดี ก็ได้

คำว่า “กินอยู่ดี” นี้ ไม่ใช่ดีในความหมายของคนจำนวนมาก ที่เข้าใจว่ามีของกินมากมายเอร็ดอร่อย ไม่ใช่อย่างนั้น แต่ “กินอยู่ดี” หมายความว่ารู้จักกินสิ่งที่ดี ให้พอดี ที่จะเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ชีวิต ทำให้ชีวิตเจริญงอกงาม มีสุขภาพดีแข็งแรง เป็นต้น คือ “ดี” ในความหมายที่แท้ที่เป็นคุณเป็นประโยชน์จริงๆ ไม่ใช่ว่าอะไรฉันชอบใจ ก็ว่าดี อะไรฉันไม่ชอบ ก็ว่าไม่ดี

จะพูดว่ากินอยู่ดี หรือจะพูดว่าเป็นอยู่ดี ก็หมายถึงอยู่ในโลก อยู่ร่วมกับบรรดาสิ่งแวดล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ และที่เป็นวัตถุซึ่งมนุษย์ปรุงแต่งสร้างสรรคขึ้นมา รวมทั้งพวกเทคโนโลยี เราก็กินอยู่บริโภคใช้สอยสิ่งเหล่านี้แหละ

ที่นี้ คนที่มีการศึกษา ก็จะมีรู้จักกินอยู่ดี คือรู้จักสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งธรรมชาติ และสิ่งปรุงแต่งสร้างสรรคของมนุษย์ รวมทั้งเทคโนโลยีที่ว่าเมื่อใด โดยมีความสามารถที่จะอยู่กับมันได้ดี ตัวเองก็กินใช้บริโภคได้ดี และไม่เบียดเบียนไม่ทำลายมัน

นักเรียนก็คือเรียนเรื่องเหล่านี้ เช่นว่าจะกินอยู่จะใช้อะไรอย่างไรจึงจะเป็นคุณเป็นประโยชน์ ตั้งแต่กินอาหาร และบริโภคอะไรๆ ทุกอย่าง จนถึงมีสมาร์ทโฟนอย่างที่มีกันเคลื่อนไปในเวลานี้ ต้องกินเป็น ใช้เป็น บริโภคเป็นทั้งนั้น คือทำให้เป็นคุณเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง จึงจะได้ความหมายที่ว่าเรามีการศึกษา

ถ้ากินอะไรมีอะไรใช้อะไรไม่เป็น คือไม่เป็นคุณไม่เป็นประโยชน์ แต่กลายเป็นโทษ เช่นใช้มือถือจนเสพติด เวลาที่เสียเปล่า ปัญญาาก็ไม่ได้ ก็พูดไม่ออกว่ามีการศึกษา คนหลายคนบอกว่าดี แต่ดีของเขาคือได้ของที่ชอบ ได้แต่มาก ได้แต่ล้นแล้วบอกว่ากินดี แต่กลายเป็นว่ากินแล้วเสียท้องเสียสุขภาพเกิดโรคภัยไข้เจ็บแถมมาอีก ก็พูดไม่ออกว่ามีการศึกษา

เอาละ นี่ขั้นพื้นฐาน การศึกษาทำให้เราแยกได้ แล้วก็ทำอะไรๆ ได้ถูกต้อง นี่ยังไม่พูดถึงทำเป็น ผลิตเป็น เอาแค่กินอยู่ดี คือกินเป็นอยู่เป็น ก็เริ่มพิสูจน์การศึกษาได้แล้ว

ถ้า...คนมีการศึกษา

เริ่มต้น...ก็

เป็นอยู่ได้ดีมีใจชื่นชมกับธรรมชาติและวัตถุสิ่งของ
รอบตัว รู้จักจัด รู้จักทำ ให้เรียบร้อย หมดจด
งดงาม สะอาดตา เจริญใจ รู้จักกินรู้จักใช้บริโภค
อะไรๆ ให้ได้คุณค่าแท้ ที่จะเป็นคุณเป็นประโยชน์
แท้จริง ไม่เสียเปล่า ไม่ทำให้เสียหาย ไม่ทำลาย

ถ้ามีมือถือ มีสมาร์ตโฟน...ก็

ไม่เสพติด แต่ใช้มันเพื่อการศึกษา เพื่อสร้างสรรค์
ให้ปัญญาพัฒนาขึ้นทุกวัน

มีไมตรี ช่วยเขา ใจเราก็ตี แล้วก็มีความสุขด้วย

กินดีอยู่ดีกับธรรมชาติ และสิ่งประดิษฐ์ปรุงแต่ง สร้างสรรค์ของมนุษย์ในโลกของวัตถุได้อย่างที่วามานั้น ก็เรียกว่าประเสริฐแล้ว แต่ไม่จบแค่นั้น คนมีการศึกษาพัฒนาตน ยังทำดีอย่างอื่นอีก

ในด้านต่อไป คนมีการศึกษารู้จักอยู่ดีกับคนอื่น ๆ เรียกว่า อยู่ร่วมกันด้วยดีในสังคม ประพฤติดี ไม่เบียดเบียนใคร มีความสัมพันธ์ที่ดีกับทุกคน ตั้งแต่ในครอบครัว ที่อยู่ใกล้กับคุณ พ่อคุณแม่ พี่น้อง ขยายออกไปถึงญาติมิตร หมู่เพื่อน และคนทั่วไป โดยมีไมตรี รู้จักปฏิสันถาร รู้จักช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

การอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์ หรืออยู่ร่วมสังคม ที่ว่ามีความสัมพันธ์ที่ดี เริ่มด้วยมีไมตรี เรียกว่าอยู่ร่วมสังคมเป็นนี่ เป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่มาก ทำให้เราได้ศึกษาได้พัฒนาตัวเอง มากมาย เริ่มด้วยในครอบครัว เราได้เรียนรู้หน้าที่และการทำความดีต่อคุณพ่อคุณแม่ ต่อพี่และน้อง ไปโรงเรียน ก็ได้เรียนรู้ การปฏิบัติต่อคุณครูอาจารย์ ต่อเพื่อนๆ และคนอื่นๆ ในโรงเรียน แล้วขยายออกไปในที่ทำงาน ตามตลาด ตามถนน หนทาง สถานที่ที่ท่องเที่ยว ตลอดจนต่างถิ่นต่างแดน เรานำไมตรีไปให้ ได้รู้จัก และได้เรียนรู้มากมายยิ่งขึ้นไป เป็นส่วนหนึ่งที่แสดงลักษณะของความมีการศึกษา

การแสดงไมตรีนั้น ออกมาจากข้างในจิตใจที่มีน้ำใจเป็นมิตร จิตใจที่ดีงามนั่นเองเป็นที่เกิด เป็นต้นทางของการแสดงออกที่ดีงามทางกายทางวาจา จิตใจนี้แหละเป็นเนื้อเป็นตัวของชีวิตของเรา คนจะดีงามจริง จึงต้องมีจิตใจที่ดีงาม

จิตใจดีงามเป็นอย่างไร? เอาที่ง่ายหน่อย มองเห็นก่อน จิตใจที่ดีนั้น ร่าเริง เบิกบาน สดชื่น ผ่องใส ไม่เครียด ไม่ขุ่นมัว ไม่มีความซึมเศร้าเหงาหงอยหรือฟุ้งซ่านกระวนวายอะไรต่างๆ

จิตใจที่ดีงาม สดใส ร่าเริง ชื่นบานนี้ ถ้าทำได้ ก็จะทำให้ชีวิตจิตใจของเราประสานกลมกลืนกับธรรมชาติแวดล้อมอันดีงามซึ่งมีอยู่ตามธรรมดาทุกๆ ไป ที่รื่นรมย์ น่าชื่นชม เรียกว่าเป็นรรมณีย์ เช่นมีต้นไม้ใบดอกเขียวขจี บนสนามหญ้าที่เรียบเป็นลานสะอาดสดสวย พร้อมทั้งบรรยากาศโปร่งโล่งสว่างสดใส มีสายลมและแสงแดด เป็นที่สดชื่นสบายใจ ใจเราก็สว่างโปร่งโล่งร่าเริงสดใสด้วย เป็นความดีงามที่ลึกซึ้งเข้าไปถึงจิตใจในเนื้อตัวชีวิตของเรา ซึมซาบสัมพันธ์ถึงกันหมด

เมื่อเรามีความสามารถในการอยู่ได้อย่างดีกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมที่วุ่นวายนี้ โดยมีใจรับความสดชื่นเบิกบานของธรรมชาติเข้ามาได้แล้ว ในเวลาที่อยู่ร่วมกับพี่น้องญาติมิตร เราก็มีใจไมตรีหวังดีปรารถนาดีต่อกัน คิดที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในบรรยากาศแห่งไมตรีมีเมตตาอย่างนี้ ก็จะทำให้เราและทุกๆ คน ยิ่งมีจิตใจร่าเริงเบิกบานสดใสมีความสุขมากขึ้น จิตใจที่ดีงามนี้ เราควรต้องรักษาไว้เสมอติดตัวเป็นประจำ

นักเรียนนึกไว้ได้เลยว่า ถ้าได้พบกับผู้ใหญ่หรือมีเพื่อนมาพบ เราจะมีจิตใจร่าเริงเบิกบานแจ่มใส เราจะยิ้มต้อนรับ ไม่ว่าจะเจอใคร หน้าตาก็ยิ้มแย้มแจ่มใสต้อนรับ ทำให้อยู่ร่วมสังคมกันได้ดี เป็นสังคมที่ดี ตัวเราเองก็มีความสุข แล้วเราก็แผ่ความสุขให้คนอื่นไปด้วย เจอคนนั้น เรายิ้ม เจอคนนี้ เราก็อยิ้ม ใจเราก็ร่าเริงเบิกบาน พอใจเราว่าเราร่าเริงเบิกบาน ใจเราดี เราก็อมีความสุขทันที

ที่นี้ เมื่อเราเบิกบานแจ่มใสมีหน้าตายิ้มแย้มออกมานั้น เราก็แผ่ความสุขให้กับคนอื่นไปด้วย คนที่เราต้อนรับ คนที่เราพบปะนั้น ก็ใจดีมีสุขไปด้วย อย่างนี้จึงเรียกว่าปฏิสันถาร

ที่เรียกว่าปฏิสันถารนั้น แปลว่าแผ่ออกไป ปกแผ่ หรือปูลาดให้ ที่เรายิ้มแย้มต้อนรับนี้ เราก็แผ่ความสุขความร่าเริงเบิกบานไปให้ ถ้าคนยิ้มแย้มแจ่มใสปฏิสันถาร พบปะกันอยู่ร่วมกัน ด้วยความร่าเริงเบิกบานแจ่มใสยิ้มแย้มอย่างนี้ บรรยากาศก็ดี พาให้สังคมดีงามมีความสุข เรียกว่าสุขด้วยกัน ไม่ใช่สุขแย่งกัน

คนเรามีความสุขกันหลายแบบ คนจำนวนมากเริ่มต้นก็มีความสุขแบบแย่งกัน นักเรียนลองนึกดูดีว่ามีสุขอะไรบ้างที่แย่งกัน ที่ว่าสุขแย่งกันนั้น พอคนนี้ได้สุข อีกคนหนึ่งก็อด ไม่ได้ความสุข คนที่อดสุข ก็กลายเป็นทุกข์ จึงกลายเป็นว่า ถ้าเราสุข เขาก็ทุกข์ ถ้าเขาสุข เราก็ทุกข์ เขาได้ เราอด เราได้ เขาอด อย่างนี้แหละที่ทำให้สังคมเป็นปัญหา คนอยู่กันไม่เป็นสุข มีความสุขที่ไม่จริง ถ้าจะสุขจริง ก็ต้องสุขด้วยกัน ต้องสุขร่วมกัน

คนที่สุขร่วมกันนั้น ก็อย่างที่ว่าแล้ว ตั้งแต่ต้นเลย พอเจอกัน พบกัน ก็ปฏิสันถารยิ้มแย้มแจ่มใสทันที พอเรายิ้ม เราก็สุข เขาได้รับการปฏิสันถารแผ่ความสุขให้ เขาก็สุขด้วย ก็สุขด้วยกันไปหมดอย่างนี้

เอาละ เราต้องมีอันนี้ประจำใจ คือที่พระท่านสอนให้ มีปราโมทย์ร่าเริงเบิกบานใจสดใสชื่นบาน นี่เป็นข้อที่หนึ่ง คือปราโมทย์ มีเป็นพื้นไว้เลย ต่อจากนั้น เราทำอะไรไปก็ได้ ก้าวหน้าจนสำเร็จ เราก็รู้สึกสมใจ ก็ปลื้มใจ มีปีติ อิ่มใจ

คนมีการศึกษา

มีความสุข

อยู่กับธรรมชาติ:

สดชื่น แจ่มใส ใจสว่างโปร่งโล่ง ชื่นบาน
รื่นรมย์ ร่าเริง สดใส มีความสุข

อยู่กับคนร่วมสังคม:

อยู่ร่วมกันด้วยใจไมตรี พร้อมที่จะช่วยเหลือ
เกื้อกูล เจอกัน พบกัน ก็ปฏิสัมพันธ์ยิ้มแย้ม
แจ่มใส เป็นสังคมดีงาม ที่คนสุขด้วยกัน มี
ความสุขร่วมกัน

อย่างที่ท่านผู้ใหญ่เห็นนักเรียนทั้งหลายตั้งใจเล่าเรียนศึกษาดี ท่านปลื้มใจมีปิติ ท่านก็มีความสุข นี่ก็เท่ากับว่านักเรียนช่วยแผ่ความสุขให้แก่ผู้ใหญ่ ให้แก่คุณพ่อคุณแม่ลุงป้า น้ำอา พาให้ท่านพลอยสุขไปด้วยกันทั้งหมด

ฉะนั้น เมื่อนักเรียนศึกษาดีปฏิบัติถูกต้อง ความสุขก็จะตามมาทุกเมื่อทุกเวลา จึงขอให้เรามีความสุขทุกเวลาทุกเมื่อ และสุขทั่วกัน โดยทุกคนมีความสุขด้วยกัน

ตกลงแล้วนะ เรื่องของจิตใจที่ดีงาม ต้องมี **หนึ่ง** ด้านความสุข เช่นมีความร่าเริงเบิกบานสดใส มีปิติปราโมทย์

นักฝึกตน ถือคติว่า “ยิ่งยาก ยิ่งได้มาก”

ต่อไป *สอง* ด้านความเข้มแข็งมั่นคงของจิตใจ ใจจะเข้มแข็งก็ต้องมีความเพียร พยายามๆ ว่าขยันหมั่นเพียร พยายามๆ ว่า ใจสู้ เรื่องอะไรใครว่ายาก เราไม่กลัว ถ้ามันเป็นสิ่งที่ดีงามถูกต้อง

บอกแล้วว่า การศึกษาเป็นการฝึก มีคติอันหนึ่งนะ เรียกว่าเป็นคติของนักฝึกตน บอกว่า “ยิ่งยาก ยิ่งได้มาก” อะไรที่ยากๆ ไม่ว่าจะงานยาก บทเรียนยาก ถ้านักเรียนมีใจสู้ ตั้งใจทำ จะได้ฝึกตนมาก แต่ถ้ามันง่าย เราจะได้ฝึกได้ศึกษาน้อย หรือไม่ได้อะไรเลย

นักเรียนบางคนเจอบทเรียนง่ายๆ บอกว่า ดีนะ ชอบใจว่าง่ายดี ชอบแต่เรื่องง่ายๆ เวลาผ่านไปๆ แทบไม่ได้อะไร ไม่พัฒนาเลย แต่ถ้าเป็นนักฝึกตน ใจของเขาพร้อม ถึงจะยาก เขาก็เข้าหามัน เพราะเขาชอบใจว่ายาก ยิ่งได้มาก

ยิ่งยาก - ยิ่งได้มาก

คนมีฉันทะ พอเจออะไรยาก ก็ชอบใจว่าจะได้
ฝึกมาก พอดีใจ ก็ใจดี มีความสุข แล้วก็เข้มแข็ง
แล้วก็ทำด้วยความพอใจ จึงมีความสุขที่ได้ทำ

แล้วทำไปๆ ก็ยิ่งมีความสุข ยิ่งได้ฝึกได้ศึกษา
มากขึ้นไปเรื่อยๆ

ในที่สุด งานก็สำเร็จอย่างดี คนก็ได้ฝึกตนเต็มที่
แล้วก็มีสุขมากด้วย

พอเจองานยาก เจอบทเรียนยาก นี่คือจะได้ฝึกเต็มที่ ฝึกทั้งทักษะ ใช้กายใช้วาจา ใช้มือใช้สมอง ใจก็สู้ โดยมีความเพียรพยายามความอดทน ได้ใช้สติ ได้ฝึกสมาธิ และได้ใช้ปัญญา คิดค้นแยกแยะสืบสาวทดลองตรวจสอบ ฝึกเต็มที่หมดทุกอย่างทุกด้าน กว่าที่จะสำเร็จผ่านบทเรียนนั้นไป ผ่านงานนั้นไป ก็ได้ศึกษาได้พัฒนามากมาย จำไว้เลย คติของนักฝึกตนว่า ยิ่งยาก ยิ่งได้มาก

ส่วนคนที่มีจิตใจอ่อนแอ ไม่เอาคตินี้ ใจไม่พร้อม พอเจออะไรยากหน่อย ก็ใจท้อ แล้วก็ถอย ใจเสียแล้วตั้งแต่ต้น แต่ก็ต้องทำ นี่คือทุกข์แล้ว เมื่อต้องทำ ก็ฝืนใจ จำใจทำ ก็ทุกข์อีก แล้วก็ทำไปโดยใจไม่พร้อม ไม่เต็มใจทำ ก็เอาจริงเอาจังไม่ได้ ในที่สุดก็ไม่ได้ผลสำเร็จที่ดี หรือแทบไม่สำเร็จ ก็เลยเสียหมดงานก็ไม่ได้ผล คนก็เป็นทุกข์ แกรมไม่ได้พัฒนาเสียอีกด้วย

แต่คนที่ถือคตินี้ว่า “ยิ่งยาก ยิ่งได้มาก” พอเจออะไรยาก ก็ชอบใจว่าจะได้ฝึกมาก ยิ่งเจอที่ยากมาก ก็ยิ่งดีใจมาก พอดีใจ ก็ใจดี นี่คือมีความสุขตั้งแต่ต้น แล้วก็เข้มแข็ง ก็มีชัยชนะ อดยากจะทำ แล้วก็ทำด้วยความพอใจ จึงมีความสุขที่ได้ทำ แล้วทำไปๆ ก็ยิ่งมีความสุข เมื่อทำยากขึ้นไป ก็ยิ่งได้ฝึกได้ศึกษามากขึ้นไปเรื่อยๆ จนกระทั่งงานสำเร็จ ในที่สุด ผลงานก็สำเร็จอย่างดี คนก็ได้ฝึกตนเต็มที่ แล้วก็มีความสุขมากด้วย นี่แหละคือได้ผลตามคติที่ว่า ยิ่งยาก ยิ่งได้มาก

เอาละ นี่เป็นความเข้มแข็งของจิตใจ การที่จิตใจมีความเข้มแข็ง ใจสู้ เจออะไรเป็นเรื่องดั่งงาม ถูกต้อง ควรจะต้องทำแล้วไม่กลัว ไม่ท้อ ไม่ถอย นี้เรียกว่า *วิริยะ* แปลว่าความเพียร

ความเพียร คือวิริยะ มาจากไหนรู้ใหม่? วิริยะ ความเพียรนี้ เขียนตามนิยามในภาษาบาลีเป็น “วิริยะ” วิริยะนี้เป็น noun คือเป็นคำนามของคำว่า “วิริระ” ที่เป็น adjective คือคำคุณศัพท์

“วิริระ” แปลว่า แกล้วกล้า มุ่งไปข้างหน้า คือ เดินหน้า บุกฝ่า ก้าวไป ไม่ถอย มีลักษณะที่ว่า ใจกล้า ใจสู้ เจองานยากอะไรไม่ถอยทั้งนั้น อย่างที่บอกเมื่อกี้ว่า ยิ่งยาก ยิ่งได้มาก เอละนะ นักเรียนต้องมีความเพียร ใจแกล้วกล้า เข้มแข็ง ใจสู้

เมื่อมีความเพียร เข้มแข็ง แกล้วกล้า ใจสู้ เดินหน้า ก้าวไปนั้น ก็ต้องมีสติ กำกับด้วย สตินี้นักเรียนได้เรียนกันแล้ว จึงไม่ต้องอธิบาย ขอย้ำว่าสตินี้สำคัญมาก สติคอยจับคอยคุมให้ใจอยู่กับเรื่องราวที่พิจารณา อยู่กับงานที่ทำ จึงช่วยให้ทำงานสำเร็จ ท่านเปรียบสติเป็นเหมือนนยามเฝ้าประตู อะไรที่ไม่ดีไม่ควรเอา สติก็กันออกไป อะไรที่ดีที่พึงต้องการ สติก็ช่วยจับช่วยเลือกเอามาให้เรา สติทำให้ใจเราทัน ตื่นอยู่ ไม่เผลอ ไม่พลั้ง ไม่พลาด ไม่เลือนลอย แต่ใจนั้นจับอยู่กับสิ่งที่ทำจนกระทั่งสำเร็จ

มีสติจับกำกับไว้ ก็ดีแล้ว ทีนี้ให้ยิ่งกว่านั้น จะไม่ต้องให้สติคอยจับคอยระวังว่าจะหลุดจะพลัดจะพลาด ก็ให้ถึงขั้นที่ใจมันแน่มุ่งแน่วไป นี่ก็คือมีสมาธิ ที่จิตอยู่ตัวแน่วแน่มั่น เมื่อมีสมาธิใจมันแน่วอยู่กับงาน มุ่งแน่วไปในเรื่องที่ต้องการ ที่สติจับไว้ให้มันแล้ว ทีนี้จะทำอะไร ใจก็ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก นี่ก็แค่มีสติก็ไม่เลือนลอยแล้ว พอมีสมาธิ ใจก็แน่วอยู่กับเรื่องนั้นเลย

เป็นอันว่ามีวิริยะความเพียร มีสติ มีสมาธิ เป็นตัวยื่นแล้วจะมีตัวช่วยตัวประกอบอย่างเช่นขันติอีก ก็เสริมเข้ามา นี่ก็คือฝ่ายความเข้มแข็งมั่นคงของจิตใจ

แล้วอีกพวกหนึ่งก็คือ **สาม** ด้านคุณธรรมความดีงามของจิตใจ ต้องมีคุณธรรม เช่นมีเมตตา อยากให้คนอื่นมีความสุข ใฝ่ใจช่วยเหลือเกื้อกูล มีกรุณา อยากให้คนอื่นพ้นจากความทุกข์ ถ้าเห็นใครลำบากทุกข์ยากเดือดร้อน ก็ต้องพยายามช่วยเหลือ เห็นเด็กเล็กหรือเพื่อนรุ่นน้องทำอะไรไม่ไหว เรามีกำลังแข็งแรงกว่า ก็ไปช่วย เห็นคนแก่เฒ่า เห็นใครเจ็บไข้หรือประสบปัญหา เราจะช่วยอะไรได้ ก็ไปช่วย มีน้ำใจอย่างนี้ เรียกว่ามีกรุณา ซึ่งเป็นคุณธรรม

คุณธรรมมีอีกมากมาย เช่น ความกตัญญูกตเวที ความสุภาพอ่อนโยน ความเสียสละ ความเอาใจใส่กิจธุระของส่วนรวม เต็มใจคุณครูก็คงบอกและอธิบายให้เข้าใจไปที่ละอย่างสองอย่าง ที่นี้พูดไว้แค่นี้ก่อน

รวมแล้ว ด้านจิตใจมี ๓ พวก ทวนจากข้างหลังไปก็คือ **สาม** จำพวกคุณธรรมความดีงาม **สอง** จำพวกความเข้มแข็งของจิตใจ แล้วก็ **หนึ่ง** จำพวกความสุขความร่าเริงสดใสเบิกบานปลื้มใจมีใจ ทุกคนควรฝึกจิตพัฒนาใจให้มีคุณสมบัติเหล่านี้ให้ได้

ใจดีสดใส ปัญญาที่ใสสว่าง

ต่อจากด้านจิตใจ ก็มาที่ปัญญา ต้องเน้นไว้ว่า ปัญญา นั้นสำคัญนัก ปัญญาเป็นธรรมใหญ่ที่สุด พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ปัญญาตุตตรา สัพเพ ธมฺมา” (อง.ทสก.๒๔/๕๘/๑๑๔) ธรรมทั้งปวงมีปัญญาเป็นยอดยิ่ง การที่เรามาศึกษาเล่าเรียนกันนี้ จุดหมายก็มุ่งไปที่ปัญญาเป็นตัวเอกเลยทีเดียว แต่ปัญญาจะเกิดขึ้นมา จะทำงาน และจะพัฒนา ก็อาศัยการพัฒนาชีวิตด้านอื่นด้วย

ใจเป็นที่ทำงานของปัญญา

ปัญญา ทำงานดี พัฒนาได้

เมื่อ จิตใจ

- มี *วิริยะ* ใจแก่กล้ากล้าเดินหน้าคิดค้นไปไม่ถอย
- มี *สติ* ใจอยู่กับเรื่องอยู่กับงาน ไม่เลื่อนลอย
- มี *สมาธิ* ใจใสสงบมั่นแน่ว ไม่วอกแวกหวั่นไหว

เมื่อก็ได้พูดถึงการศึกษาให้คนพัฒนาขึ้นไปในด้านต่างๆ เริ่มด้วย *หนังสือ* ก็กินดีอยู่ดีกับสิ่งแวดล้อมที่เป็นโลกของวัตถุ *ของ* อยู่ดีกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือเพื่อนมนุษย์ โดยประพตติดี ไม่เบียดเบียน ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ใคร อยู่กับเขาด้วยไมตรี ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แล้วก็ *สาม* มีจิตใจดี ทั้งสดใสมีความสุข และเข้มแข็งมันแน่นมั่งแน่น พร้อมทั้งตั้งงามมีคุณธรรมสูงขึ้นไป

ด้านที่สาม คือมีจิตใจดีนี้ จำเป็นสำหรับความเจริญก้าวหน้าในด้านปัญญา เพราะจิตใจเป็นที่ทำงานของปัญญา ถ้าคนมีจิตใจไม่ดี เช่นไม่มีสติ ปัญญาก็ทำงานไม่ได้ จึงยากที่จะพัฒนาปัญญาให้ได้ผล แต่ถ้าคนไหนมีจิตใจดี ทำอะไรก็ตั้งใจ มี *วิริยะ* ใจแกล้วกล้าเดินหน้าไม่ถอย มี *สติ* ใจอยู่กับเรื่องอยู่กับงาน มี *สมาธิ* ใจใสสงบนิ่งแน่ว ปัญญาก็ทำงานได้ดี และเจริญพัฒนาก้าวไปได้อย่างมั่นใจ

ย้ำไว้นะ ปัญญาใช้จิตเป็นที่ทำงาน ถ้าจิตใจดีมีคุณภาพ มีสมรรถภาพ จะคิดจะพิจารณาอะไร ก็ได้ผลดี จิตใจดีที่ว่านั้น ควรให้ถึงขั้นเป็นสมาธิ ที่มันจะนิ่งจะแน่วจะใส

ปัญญานั้นเหมือนตา เมื่อเราใช้ตามองอะไร ถ้าสิ่งนั้นอยู่ในที่มืดมัว เช่นอยู่ในน้ำที่ขุ่น เต็มไปด้วยฝุ่นด้วยโคลน เราก็มองไม่เห็นหรือเห็นไม่ชัด เราจึงต้องทำน้ำให้ใส เช่นให้น้ำนิ่ง ตกตะกอนหมดแล้วน้ำก็ใส เราก็มองเห็นของในน้ำนั้นชัดเจน

น้ำที่สงบนิ่ง ก็เหมือนกับใจที่เป็นสมาธิ เป็นใจที่ใส ปัญญาจะดูจะคิดจะพิจารณาอะไร ก็มองเห็นชัดไปหมด นี่คือปัญญาอาศัยจิตที่เป็นสมาธิ ซึ่งเป็นจิตที่ดี ที่มันแน่นมั่งแน่น นี่แหละคือที่ว่าปัญญาต้องอาศัยจิตที่ดี แต่จุดมุ่งเป้าหมายก็อยู่ที่ปัญญา

การศึกษาที่พัฒนาชีวิตพัฒนาคนนั้น ในที่สุดก็มุ่งเอาปัญญา ให้พัฒนาปัญญา อย่างที่โรงเรียนปัญญาประทีปนี้ใช้หลักการศึกษายุทธปัญญา ในเมื่อเป้าหมายอยู่ที่นี้ นักเรียนมองชัดแล้ว ก็ต้องเอาพุทธปัญญาให้ได้ เรามาเรียนที่โรงเรียนนี้แล้ว เราก็ต้องศึกษาให้มีพุทธปัญญา

ปัญญาที่จะเป็นพุทธปัญญานั้น เราพัฒนาให้รู้เข้าใจ มองเห็นอะไรแจ่มชัดเข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งหลาย มองดูรู้เห็นสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นของมัน สามารถแยกแยะวิเคราะห์ห้ออกไปได้ เช่นให้รู้ว่ามันประกอบด้วยอะไรบ้าง แล้วมันประกอบกันอย่างไร จึงเป็นรูปร่างอย่างนั้นอย่างนี้ วิเคราะห์สังเคราะห์ได้หมดแล้ว ก็สืบสาวไปอีกว่า มันเป็นมาอย่างไร มันมีเหตุปัจจัยอะไรๆ สัมพันธ์กันสืบส่งต่อกันมาอย่างไร จึงมาเป็นอย่างนี้ เรียกว่าสืบสาวเหตุปัจจัย คนที่จะแก้ปัญหาก็ได้เก่ง ต้องมีปัญญาที่สามารถสืบสาวเหตุปัจจัยอย่างนี้

นี่แหละที่เราต้องศึกษา ปัญญาเป็นธรรมใหญ่เรื่องใหญ่ เมื่อมีปัญญาดีแล้ว ก็ไปคุมไปจัดไปแก้ไขได้หมด ตั้งแต่รู้ว่าอะไรดีอะไรไม่ดี อะไรเป็นประโยชน์อะไรไม่เป็นประโยชน์ ปัญญาให้รู้จักจัดการการกินอยู่ของเราให้กินดีอยู่ดี ให้รู้จักจัดการการอยู่ร่วมของเรากับเพื่อนมนุษย์ในสังคมให้เป็นการอยู่ร่วมที่ดี ให้เรามีสังคมที่ดี จิตใจของเราก็ต้องอาศัยปัญญา เพราะถ้าปัญญาไม่มี ก็ไม่รู้แม้แต่ว่าจะทำอย่างไรให้เป็นจิตที่ดี จิตจะเป็นสมาธิ ก็ยาก เช่นเกิดความสงสัย พอลังเลไม่แน่ใจ จิตก็เป็นสมาธิไม่ได้ ปัญญาส่องสว่างให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร พอรู้ชัดแล้วก็ช่วยให้จิตมันแน่วเป็นสมาธิได้ง่าย นี่คือการเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน

เป็นอันว่าในที่สุดปัญญาเป็นตัวชี้ นำ บอกให้ และจัดการ
 หมด ปัญญาเป็นตัวที่ทำให้ได้อิสรภาพ ตั้งแต่กายวาจา เช่น
 ถ้าเราไม่รู้ว่าจุดหมายที่เราจะไปนั้นอยู่ที่ไหน จะไปโดยทางใด
 ร่างกายก็เคลื่อนไหวขยับเขยื้อนเดินไปไม่ได้ ติดขัด ไม่มี
 อิสรภาพ หรือทางวาจา เราไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร เราไม่เข้าใจ
 เรื่องที่จะพูด ก็ติดขัดพูดไปไม่ได้ วาจาก็ไม่เป็นอิสระ จิตใจก็
 เช่นเดียวกัน เราหลงทางไปในที่แห่งหนึ่ง ไม่รู้ว่าตัวเราอยู่ที่ไหน
 มีอะไรอยู่ตรงไหน ที่นั้นมีภัยอันตรายหรือไม่ ทางมาทางไป ไม่
 รู้ทั้งนั้น ใจก็จะติดขัดอันตื้อติดตัน เกิดเป็นความทุกข์กดบีบ
 จิตใจหมดอิสรภาพ แต่พอรู้ว่าอะไรเป็นอะไรอยู่ตรงไหน รู้ทิศรู้
 ทาง จะทำอะไรได้อย่างไร พอปัญญา รู้ อย่างนี้ ก็โล่งหมดเลย
 จิตใจก็เป็นอิสระ นี่ก็คือว่าแม้แต่ในเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ปัญญาก็
 ทำให้เกิดอิสรภาพ เพราะฉะนั้นปัญญาจึงสำคัญที่สุด

โรงเรียนนี้มีหลักการศึกษามุ่งไปที่พุทธปัญญา นักเรียน
 จึงตั้งใจศึกษาให้ได้พุทธปัญญา เมื่อมีปัญญาแล้ว ก็จะนำไปสู่
 อิสรภาพ ถ้าคนไม่เป็นอิสระ ยังถูกกักถูกกดถูกขังถูกมัด ต้อง
 ดิ้นต้องรอนให้หลุดให้พ้น สันติคือความสงบก็เกิดไม่ได้ เมื่อเป็น
 อิสระจริงแล้ว ก็เกิดมีสันติ เราจึงต้องมีอิสรภาพ

เป็นอันว่า ชีวิตมนุษย์มุ่งหมายอิสรภาพ ถ้ายังถูกจำกัด
 ผูกมัดไว้ ก็ไม่เป็นอิสระ ก็ย่อมจะมีทุกข์ เมื่อมีทุกข์ก็คือถูก
 กดดันบีบคั้น ทำให้ต้องดิ้นรน ก็คือไม่มีอิสรภาพ นี่ก็คือว่าทุกข์
 นี้แหละเป็นอาการที่แสดงว่าขาดอิสรภาพ เมื่อใดใจเราเป็น
 อิสระ เราก็เป็นสุข จึงทั้งเป็นสุขและเป็นอิสระ แล้วอะไรจะทำ
 ให้จิตใจเป็นอิสระ ก็คือปัญญานี้แหละ ฉะนั้น ในที่สุดจึงต้องไป
 ให้ถึงปัญญา ที่จะทำให้จิตใจเป็นอิสระ และเป็นความสุขที่แท้

ปฏิสัมพันธ์ ๔

(ปัญญาแตกฉาน)

๑. อัถตปฏิสัมพันธ์

= ปัญญาแตกฉานในความหมาย

๒. ธัมมปฏิสัมพันธ์

= ปัญญาแตกฉานในหลัก

๓. นිරุกติปฏิสัมพันธ์

= ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ คือภาษาสื่อสาร

๔. ปฏิภาณปฏิสัมพันธ์

= ปัญญาแตกฉานในความคิดทันการ

ปฏิสัมพันธ์ ๔

ตอนนี้มาพูดกันถึงปัญญา ก็อยากให้นักเรียนนึกถึง ปัญญาสักชุดหนึ่ง คือว่า ปัญหานี้มีมากเหลือเกิน ชื่อไหนชื่อนี้ นักเรียนคงเคยได้ยินว่า ปัญญาชื่อว่าญาณก็มี ชื่อว่าวิชา/วิทาก็มี ชื่อว่าวิมังสาก็มี ชื่อว่าสัมปชัญญะก็มี ชื่อว่าโกศลก็มี ชื่อว่าอะไรต่ออะไรเยอะแยะไปหมด ทีนี้ก็มีปัญญาอยู่ชุดหนึ่งที่อยากจะทำให้นักเรียนได้ในวันนี้ ปัญญาชุดนี้มีชื่อว่าปฏิสัมพันธ์

พอบอกว่า “ปฏิสัมพันธ์” หลายคนพยักหน้า แสดงว่าคงเคยได้ยิน ปฏิสัมพันธ์แปลว่าปัญญาแตกฉาน แตกฉานอย่างไร ปัญญาแตกฉานนี้ใช้กับข่าวสารข้อมูล มี ๔ ข้อ นักเรียนเอาไปใช้ได้เลย เพราะฉะนั้นนักเรียนนี่ พอเล่าเรียนศึกษาก็เจอข่าวสาร ข้อมูลทันที บทเรียนก็เป็นข่าวสารข้อมูล แล้วปัจจุบันนี้เป็นยุคข่าวสารข้อมูล เป็นยุคไอที เรามีเครื่องมือสื่อสารอย่างดี เราจะต้องต้อนรับหรือใช้ข่าวสารข้อมูลนั้นให้ได้ผลดี ใช้ให้เก่ง ใช้ให้เป็น ทีนี้ คนที่จะเก่งในการรับการส่งการส่งการทำให้ข่าวสารข้อมูลนั้น ถ้ามีปฏิสัมพันธ์ ๔ ชุดนี้ และเอามาใช้ได้ ก็จะก้าวไปไกล นักเรียนก็ฟังไว้ แล้วก็เอาไปใช้ให้ได้ผล

ปฏิสัมพันธ์ คือปัญญาแตกฉาน ๔ อย่างนั้น ว่าเป็นภาษาไทยก่อน มีอะไรบ้าง

๑. **ปัญญาแตกฉานในความหมาย** คือ ไม่ว่าจะฟังอะไร จะอ่านอะไร ทุกอย่างทุกคำที่ได้ยินที่ได้ฟังได้อ่านนั้น เรารู้ความหมายเข้าใจตลอดทั้งหมด ถ้าเก่งจริง ก็ไล่ไปตามลำดับได้ทุกถ้อยคำ อย่างเช่นที่ฟังอยู่ขณะนี้ นักเรียนเข้าใจทั้งหมด รู้ความหมายว่าที่พระพูดอยู่นี้ว่าอย่างไรบ้าง

นี่ก็แสดงว่า ตามหลักข้อนี้ ไม่ว่าจะอ่านหนังสืออะไร เราจะเข้าใจตลอดทั้งหมด ที่นี้ นักเรียนเป็นนักฝึก เป็นนักทดลอง เราก็ทดสอบฝึกตัวเอง เวลาอ่านบทเรียนหรืออ่านหนังสืออะไร เราก็ตรวจสอบตัวเองไปด้วย อ่านไปก็ถามตัวเองไปว่าเข้าใจความหมายไหม ตลอดไปจนจบ

บางคนใช้วิธีฝึกเข้มแบบที่ว่า เจออะไร ถ้ายังไม่เข้าใจ จะไม่ยอมผ่าน อ่านไป ต้องเข้าใจทุกตัวทุกคำ วิธีนี้น่าใช้กับการเรียนภาษาอังกฤษ หรือภาษาต่างประเทศต่างๆ ซึ่งบางที่ต้องใช้ dictionary มาก เด็กบางคน พอเจอคำยากบ่อยๆ ก็ขี้เกียจค้น ขี้เกียจเปิด dictionary พอเปิดบ่อยๆ ชักจะเบื่อ สู้ไม่ไหว ถ้าอย่างนี้ก็จะไม่ก้าวหน้าในปัญญาแตกฉานปฏิสัมพันธ์ข้อที่หนึ่ง

คนที่มีความวิริยะจะสู้ชนิดที่ว่า เจอคำไหน ฉันต้องรู้เข้าใจทุกคำ ฉันไม่ท้อเลย ไม่เคยกลัว เอาซิ เจอคำนี้-ใหม่ ยังไม่รู้ ก็เปิด dict. เจอคำนี้-เก่า แต่จำไม่ได้ ก็เปิด dict. เปิดดูแล้วดูอีก ก็สู้ว่ากันจนจำได้เข้าใจชัด แล้วไม่ใช่ดูความหมายหรือคำแปลเท่านั้น dict. บอกอะไรๆ ฉันดูไปทั้งหมด รายละเอียดอะไรที่ตกลงไว้ว่าควรรู้ ฉันไม่เว้น

ตั้งต้นตั้งแต่ว่าเจอคำนี้ใหม่ สะกดตัวอย่างไร ดูแล้ว อ้อ! เราสะกดตัวได้ตามนั้นไหม หลับตาซิ นึกในใจไล่ไปทุกตัวจนครบ ได้แน่แล้วจึงผ่าน ไม่ใช่ปล่อยผ่านไปๆ หรือข้ามไปๆ แต่ทุกคำให้ได้ทุกตัว แล้วก็ดูด้วยว่าอ่านอย่างไร มี stress อยู่ตรงไหน แยกพยางค์/syllable ตรงไหนบ้าง ว่ากันให้ละเอียดลออหรือทั่วตลอดทั้งหมดเลย อย่างนี้ก็จะทำให้เกิดความแตกฉานในอรรถ คือในความหมาย เป็นการฝึกข้อที่หนึ่ง ต้องมาก่อน

เอาละนะ ฟังอ่านพบเห็นเจออะไร ต้องถามต้องตรวจสอบตัวเองว่ารู้เข้าใจถึ้นทั่ว ถ้าไหวก็ให้ได้รายละเอียดทั้งหมดครบทุกอย่างไปเลยจนตลอด บางคนใช้วิธีว่า อ่านหนังสือไปได้หน้าหนึ่ง ก็ถามตัวเองว่า หน้านี้เขาบอกเขาว่าอะไรบ้าง พออ่านจบบท ก็ถามอีก บทนี้ว่าอะไรบ้าง นี่กทวนในใจได้หมดเลย อย่างนี้ละก็สำเร็จแน่ กว่าอ่านจบเล่ม ก็ได้เรียบร้อยทุกอย่างทุกประการ นี่เรียกว่าปัญญาแตกฉานในอรรถ ในความหมาย

อรรถ คือความหมาย (รวมไปถึงความมุ่งหมาย) ในภาษาพระเรียกว่า “อรรถะ” ปัญญาแตกฉานในความหมาย ก็คือในอรรถ หรือในอรรถะ เป็นปฏิสัมภิทาข้อที่ ๑ เรียกเป็นภาษาพระว่า **อรรถปฏิสัมภิทา** ที่นี้ก็ข้อต่อไป

๒. ปัญญาแตกฉานในหลัก พุดง่าย ๆ ว่าจับหลักได้ คือเมื่อเราฟังคุณครูสอนหรืออ่านหนังสือเป็นต้น และรู้เข้าใจความหมายของทุกถ้อยคำหรือรายละเอียดทั้งหมด อย่างที่ว่าในปฏิสัมภิทาข้อที่ ๑ นั้นแล้ว ที่นี้ก็จับใจความของคำสอน ของเรื่องราว หรือของหนังสือนั้น เอามาสรุปรูว่าทั้งหมดนั้น ว่าด้วยอะไร หรือมีใจความ มีสาระสำคัญว่าอย่างไร

นักเรียนเป็นนักฝึก ก็ฝึกได้เลย เช่นอ่านหนังสือไปได้หน้าหนึ่ง หรืออ่านไปจบหัวข้อหนึ่ง รู้เข้าใจชัดแล้ว ก็ถามตัวเองว่า หน้านี้หรือหัวข้อนี้ มีใจความว่าอย่างไร สรุปรู ถ้าจับใจความได้ สรุปรูได้ ก็เก่งละ และอีกชั้นหนึ่ง ถ้าจะให้ดีจริง ก็เอาเนื้อความที่สรุปรูได้หรือใจความนั้น มาตั้งเป็นหัวข้อได้ด้วย หัวข้อนี้จะสั้นกว่าสรุป แต่ก็ให้ได้ใจความ ตรงประเด็น เป็นหัวใจของเรื่อง ทำให้ได้ถึงขั้นนี้ จะเป็นผู้แตกฉาน จัดการข่าวสารข้อมูลได้

บางทีในหนังสือที่เราอ่านนั้น เขาตั้งชื่อหัวข้อต่างๆ ไว้แล้ว แต่เมื่อเราอ่านรู้เข้าใจ ได้สาระสำคัญ จับใจความ จับประเด็นได้แล้ว เราลองตั้งชื่อหัวข้อขึ้นใหม่เป็นของตัวเอง ถ้าเราตั้งหัวข้อได้ถูกต้อง ตรงประเด็น กระชับความ จับแก่นได้ ถึงแก่นใน ชี้ตรงหัวใจ ก็แสดงว่าเรารู้เข้าใจเข้าถึงเรื่องที่เราอ่านนั้นแล้ว อันนี้หัดไว้

บางที เราอ่านหนังสือจบเล่มแล้ว ลองตั้งชื่อหนังสือเล่มนั้นขึ้นใหม่ให้เขา คือหนังสือเล่มนั้นไม่จำเป็นต้องมีชื่ออย่างที่เขาตั้งไว้ เรารู้เข้าใจชัดเจนแล้ว ก็ตั้งชื่อหนังสือเล่มนั้นขึ้นใหม่อีกชื่อหนึ่ง เป็นการฝึกปัญญาแตกฉานข้อ ๒ นี้ ให้ชำซองชัดเจนยิ่งขึ้น

ถึงนี้ได้ปฏิสัมพันธ์ ๒ ข้อแล้วนะ ข้อที่ ๒ นี้ คล้ายจะย้อนกับข้อที่หนึ่ง คือ ข้อที่ ๑ ได้รายละเอียด รู้เข้าใจความหมายตลอดหมดทั้งสิ้น รวมทั้งสามารถจำแนกแจกแจงวิเคราะห์ความหมายขยายความ ส่วนข้อที่ ๒ เอาจายละเอียดที่รู้เข้าใจตลอดทั้งหมดนั้น มาจับใจความ จับหลัก จับสาระ จับประเด็นได้ และสามารถสรุปได้ ตั้งหัวข้อได้ เรียกว่า **ธัมมปฏิสัมพันธ์** คือปัญญาแตกฉานในหลัก (เขียน “ธรรมปฏิสัมพันธ์” ก็ได้)

ปฏิสัมพันธ์ ๒ ข้อแรกนี้ เป็นภาครับ เมื่อพร้อมแล้ว ก็ฝึกทั้ง ๒ ข้อคู่กันไปได้เลย ข้อแรกเป็นด้านขยายความ ข้อหลังเป็นด้านย่อความหรือจับสรุปใจความ วิธีฝึกที่ทำได้เป็นประจำคือพอเห็นหัวข้อหรือชื่ออะไรสั้นๆ ก็นึก ในใจก็ได้ ลองคิดชี้แจงอธิบายขยายความออกไปว่าเป็นอย่างนี้ๆ เสร็จแล้วก็ย้อนกลับจับใจความของทั้งหมดนั้นสรุป หรือตั้งหัวข้อของเราขึ้นมาใหม่นักเรียนทำได้แบบนี้ ข่าวดสารข้อมูลอะไรมา ก็ไม่กลัว แต่ขบใจ เรายินดีต้อนรับ จะได้ฝึกได้ศึกษาอยู่เรื่อยๆ นี้ได้ ๒ ข้อแล้วนะ

ถ้ามีฉันทะรักที่จะฝึกปฏิสัมภิตาอย่างนี้ ไม่ว่าจะมีความ
เครื่องมือสื่อไอทีอะไรใหม่ๆ นำยุคนำสมัยมา เรามีแต่ได้
ประโยชน์ เอามาใช้ในการศึกษาแล้วก็คิดสร้างสรรค์ ไม่ใช่มี
แต่เพลิน มีสมาร์ทโฟน ก็ใช้ได้แค่สนุกสนานหากการบันเทิง
เวลาผ่านไปๆ เสียเปล่า ไม่ได้ศึกษา ไม่ได้พัฒนา ไม่ได้ประโยชน์
อะไร ใช้ไอทีได้แค่เพื่อเสพ แต่นี่เราใช้เพื่อศึกษา แล้วต่อยอด
การใช้เพื่อสร้างสรรค์ เพราะจะสร้างสรรค์ได้ก็ต้องศึกษาก่อน
พูดรวมๆ ว่า คนที่ใช้เครื่องมือเหล่านี้ แยกเป็นใช้เพื่อเสพ กับใช้
เพื่อศึกษา เราใช้เพื่อศึกษา แล้วก็เดินทางไปสู่สร้างสรรค์

ถ้าเราใช้เพื่อศึกษา และก้าวต่อสู่สร้างสรรค์ เราจะสร้าง
จะผลิตสมาร์ทโฟนได้เอง ไม่ต้องมีตัวแต่รอไปซื้อของเขามาใช้
แถมถ้ามีปฏิสัมภิตาข้อต่อไปจนครบ เราจะพัฒนาสมาร์ทโฟน
ได้ดีกว่าของเขาอีก นักเรียนทำไมไม่คิดละว่าสมาร์ทโฟนที่ซื้อ
เขามาใช้กันอยู่พวกนี้ยังมีข้อบกพร่องอะไรๆ ยังทำอันนี้ๆ ไม่ได้
เราดูจุดอ่อนของมันซิ เราคิดในแง่ของฉันทะ ซึ่งต้องการคุณค่า
ที่ติงามอันจะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตอย่างแท้จริง ที่จะช่วยให้
มนุษย์อยู่กันดีมีความสุข แล้วก็พัฒนาสมาร์ทโฟนเป็นต้นที่มี
สมรรถนะวิสัยอันจะให้เกิดประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคมมนุษย์
อย่างแท้จริง นักเรียนจะต้องก้าวไปในทิศทางอย่างนั้น มิใช่ได้
แค่หมกมุ่นบันเทิง

คนที่เอาแต่สนุกสนานบันเทิงนั้นไปไม่ถึงไหนหรอก ก็จม
อยู่แค่นั้นแหละ จบไปวันหนึ่งๆ แล้วก็นอน วันต่อไปก็สนุก
อย่างนั้นอีก วนอยู่แค่นั้นแหละไม่ก้าวหน้าไปไหน จึงเรียกว่า
หมกมุ่นมัวเมา ให้เขาล้อได้ว่าเวียนวนอยู่ในวัฏสงสาร

แต่คนที่มีฉันทะจะใช้เครื่องมือพวกนี้เพื่อการศึกษา จึงก้าวหน้าตลอดเวลา แล้วก็จะพัฒนาทุกอย่าง ทั้งการกินอยู่ดี ทั้งการอยู่ร่วมสังคมที่ดี ทั้งจิตใจที่ดี ทั้งปัญญาที่ดี เดินหน้าไป

เอาละนะ ๒ ข้อแล้ว นักเรียนทำให้ได้ก่อน ทวนอีกทีว่า *หนึ่ง* ข้อถปปฏิสัมพันธ์ ปัญญาแตกฉานในอรรถหรือในความหมาย *สอง* ชัมมปฏิสัมพันธ์ ปัญญาแตกฉานในหลัก *สอง* ข้อนี้เป็นฝ่ายรับเอา หรือรับเข้ามา และสามารถฝึกสองข้อนี้พร้อมกันย้อนไปย้อนมาได้ ให้คล่องเลย

ต่อไปเป็นฝ่ายแสดงออก หรือภาคใช้งาน คือข้อที่ ๓ และข้อที่ ๔

๓. *ปัญญาแตกฉานในการสื่อสารภาษา* ข้อนี้เป็นการแสดงออกหรือเอาข่าวสารข้อมูลมาใช้งานขั้นต้น หรือในขั้นพื้นฐาน คือการสื่อสารพูดจา พูดให้เขาฟัง เขียนให้เขาอ่าน

ในขั้นนี้ ต้องสามารถสื่อสารพูดจาให้ได้ผลที่ควรจะได้ หรือได้ผลอย่างที่ต้องการ เช่นว่า

หนึ่ง พูดให้เขาเข้าใจได้ อย่างที่เราต้องการให้เขาเข้าใจ

สอง พูดให้เขาเชื่อได้ อย่างที่เราต้องการให้เขาเชื่อ

สาม พูดให้เขาทำได้ อย่างที่เราต้องการให้เขาทำ

อย่างน้อย ต้องให้ได้ในข้อแรกคือ *หนึ่ง* พูดให้เขาเข้าใจได้ อย่างที่เราต้องการให้เขาเข้าใจ พอเริ่มในข้อนี้ นักเรียนก็ต้องตรวจสอบตัวเองแล้วว่า ที่เราพูดไปนี้ เขาเข้าใจดีไหม หรือว่าเราอยากให้เขาเข้าใจว่าอย่างนี้ แต่เขาไม่เข้าใจเลย หรือบางทีร้ายกว่านั้นเขาเข้าใจเป็นอย่างอื่นไปเสีย นี่แสดงว่าเรายังฝึกไม่พอ

ถ้าเป็นอย่างที่ว่ามีอีก คือเราพูดแล้ว เขาไม่เข้าใจ หรือเข้าใจเป็นอย่างอื่น เราก็ต้องฝึกตัวเองอย่างจริงจัง วิธีง่ายๆ จะทดสอบกับเพื่อนก็ได้ เช่นว่า วันนี้เราได้เรียนอะไร ก็เอามาพูดมาถ่ายทอดให้เพื่อนฟัง แถมหัดชี้ไขขยายความประกอบไปด้วย อย่างนักเรียนที่ติว (tutor) ให้เพื่อน ต้องเก่ง รู้เข้าใจเรื่องนั้นๆ ดี และสามารถพูดไขขยายความให้เพื่อนเข้าใจได้ตามที่ตัวต้องการ

ในการพูดจาสื่อสารด้วยปัญญาแตกฉานนี้ ซึ่งเป็นภาคแสดงออกหรือใช้การ เราก็ใช้ผลจากปฏิสัมพันธ์ ๒ ข้อแรกที่เป็นภาครับนั้นแหละมาสนอง ทั้งในการพูดชี้แจงอธิบายขยายความแจ่มแจ้งรายละเอียด และในการสรุปบอกใจความหรือระบุชี้จุด เป็นต้น ถ้าเก่งในภาครับมาดีแล้ว ภาคแสดงก็เก่งได้

นอกจากพูดให้เขารู้เข้าใจได้ถูกต้องแล้ว พร้อมกันนั้นจะต้องมีท่าทีท่วงทำนองและถ้อยคำในการสื่อสาร ตั้งแต่บอกเล่าถ่ายทอดสนทนาโต้ตอบ ที่ถูกต้องดีงามเหมาะสมด้วย เช่น

- พูดด้วยท่าทีแห่งไมตรี มีเมตตา ปรารถนาดี มีอาการสุภาพ
- ใช้ถ้อยคำที่สุภาพ ไพเราะ สละสลวย ชัดเจน กระชับรัดกุม มีพลัง คมคาย คำที่ตรงความเหมาะสมการณ์
- พูดเป็นจังหวะ ชัดถ้อยชัดคำ นุ่มนวล หรือฉาดฉาน ไม่อู้อิบ ไม่อู้อี้ ไม่อึกอัก ไม่อ้อมอ้อม ไม่รัวหรือระรัว เป็นต้น

นอกจากนั้น เพื่อเพิ่มขยายช่องทางของการสื่อสาร ท่านก็ส่งเสริมว่าถ้ารู้เข้าใจใช้ภาษาต่างประเทศได้มากด้วย ก็เป็นการดี

เอาละนะ ในการสื่อสาร นักเรียนจะต้องฝึกให้มีปัญญาแตกฉานในการใช้ภาษา ข้อที่ ๓ นี้เรียกว่า **นิรุติปฏิสัมพันธ์** คือ ปัญญาแตกฉานในภาษาสื่อสาร

ถ้าฝึกในปฏิสัมพันธ์ข้อที่ ๓ นี้ได้ดี ก็อย่างที่ว่าแล้ว อย่างน้อยจะพูดให้เขาเข้าใจได้อย่างที่เราต้องการให้เขาเข้าใจ จากนั้นก็พูดให้เขาเชื่อได้อย่างที่เราต้องการให้เขาเชื่อ ถ้าเก่งมาก ก็พูดให้เขาทำได้อย่างที่เราต้องการให้เขาทำ แต่ต้องมีใจสะอาดสุจริต พูดเพื่อให้ดีแก่เขา และเพื่อให้เขาดีแก่ทุกอย่างทุกคน ไม่ใช่เป็นอย่างนักปลุกระดมเพื่อการร้าย

เวลาจะ เดี่ยวเวลาจะไม่พอ ต่อไปข้อที่สี่

๔. *ปัญญาแตกฉานในความคิดทันการ* ข้อนี้พูดได้ว่าเป็นปัญญารวมยอดอย่างหนึ่ง คือ เราแต่ละคนนี้ มีความรู้ข่าวสาร ข้อมูล พร้อมทั้งประสบการณ์ความสามารถจัดเจนจากการทำ พูดคิดตามแนวของปฏิสัมพันธ์สามข้อแรกนั้น ที่ได้เพิ่มเติมสะสมมาเรื่อยๆ กันมาแล้ว ไม่ใช่เล็กน้อย

ที่นี้ความรู้ความคิดที่สะสมไว้นั้น เวลาเกิดปัญหาเฉพาะหน้าขึ้นมา จะเป็นปัญหาที่เป็นคำถาม ซึ่งจะต้องแก้ไขด้วยวาจาได้ตอบ ก็ได้ เป็นปัญหาที่เป็นเรื่องราวเหตุการณ์อันเป็นปมติดขัดบีบคั้น ซึ่งจะต้องแก้ไขด้วยปฏิบัติการ ก็ได้ เรามีความแจ่มชัดในข้อมูลความรู้ความคิดที่มีสะสมไว้นั้น อันกระจัดกระจายอยู่ สามารถเอามาเชื่อมโยงมาปรับมาปรุงแปรจัดสรรเข้ากัน สร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ ให้ใช้ประโยชน์ได้สพเหมาะ เข้ากับกรณี เข้ากับเหตุการณ์ แก้ไขปัญหาได้ฉับพลันทันการ เป็นการตอบคำถามได้ตรงจุดแก้ความสงสัยได้ฉับพลัน หรือเป็นการจัดการแก้ไขเหตุการณ์เฉพาะหน้าจัดทำดำเนินการเรื่องราวให้สำเร็จได้สพเหมาะทันการณ์ นี่คือการมีไหวพริบในการพูดจาตอบโต้ หรือแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ทันท่วงที

อย่างที่ว่ามานี้ คือข้อที่ ๔ ปัญญาแตกฉานในความคิด
 ทันการ เรียกว่า **ปฏิภาณปฏิสัมภิตา** เป็นปัญญาภาคใช้งาน
 ปฏิบัติการ เรียกได้ว่าเป็นสุดยอด

เอาละครบ ๔ ข้อ เมื่อได้ปฏิสัมภิตา คือปัญญาแตกฉาน
 ชุดนี้แล้ว ก็ขอให้นักเรียนเอามาใช้ในยุคข่าวสารข้อมูลนี้ เราจะ
 รับมือกับข่าวสารข้อมูลได้อย่างดี และใช้ไอทีได้อย่างชาญฉลาด
 สามารถเป็นนาย ไม่ใช่เป็นลูกน้องของมัน แต่ถ้าเราไม่เก่งด้วย
 ปัญญาแบบปฏิสัมภิตานี้ เราจะเป็นได้แค่ลูกน้อง และถ้าหนัก
 หนา ก็จะกลายเป็นทาสของข้อมูลข่าวสาร เป็นเหยื่อของไอที

เวลานี้ คนไทยเป็นเหยื่อของไอทีกันมาก ใช่ไหม? เป็น
 เหยื่ออย่างไร ก็ไปอธิบายกันเอง ตั้งแต่อดีตปฏิสัมภิตาก็ไม่ได้
 ไม่ว่าจะ เป็นเหยื่อ เป็นลูกน้อง หรือเป็นทาสของมัน ไม่เอา
 ทั้งนั้น เราต้องเป็นนาย เป็นผู้ใช้มัน เอามันมาใช้งานให้สำเร็จ
 ประโยชน์ พร้อมไปกับการพัฒนาปัญญาของเรา ให้ก้าวไปใน
 การที่จะมีปฏิสัมภิตา ๔ ข้อนี้

ถ้าทำได้อย่างนั้น นักเรียนก็จะเจริญก้าวหน้าแน่นอน
 การศึกษาเล่าเรียนก็จะสำเร็จผลสมความมุ่งหมาย โดยเป็น
 ประโยชน์ทั้งแก่ชีวิต แก่สังคม แก่โลกนี้ ทั้งโลกมนุษย์ และโลก
 ของธรรมชาติ

บัดนี้ สมควรแก่เวลาแล้ว ก็ขอมอบเรื่องปฏิสัมภิตา ๔ นี้
 เป็นพร อันช่วยให้นักเรียนเจริญปัญญาที่จะทำให้ชีวิตนี้
 ก้าวหน้าออกงามมีความสุข เพื่อให้ท่านผู้ใหญ่ที่ปรารถนาดี
 หวังดีต่อนักเรียนทั้งหลาย จะได้ปลื้มใจมีความสุขสมดังหมาย

อย่างที่ได้ออกในตอนเริ่มต้นเมื่อที่ว่า โยมคุณยายจะมีอายุครบ ๙๑ ปี พุธนี้ ในวันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลาในช่วงนี้เป็นโอกาสของการทำบุญ กิจกรรมที่เราทำกันอยู่ขณะนี้ ก็เป็นการทำบุญ รวมอยู่ในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ พระก็ทำบุญด้วยการให้ธรรมแสดงธรรม เป็นธัมมเทศนามัย นักเรียนฟังธรรม ฟังพระเทศน์ ก็เป็นการทำบุญ อยู่ในข้อธัมมัสสวนมัย คือบุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม

นักเรียนทำบุญแล้ว นักเรียนก็เจริญอกงามในบุญ ตั้งแต่ได้เจริญปัญญา

โยมคุณยายมองดูอยู่ เมื่อท่านเห็นนักเรียนตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ตั้งใจฟังธรรม อยู่ในความดีงาม มีความสุข ท่านก็ปราโมทย์ มีความร่าเริงเบิกบานใจ แล้วก็ปีติอิ่มใจปลื้มใจตามมาด้วยปัสสัทธิ แล้วก็มีสุข ที่จะช่วยให้มีสมาธิ ให้ได้ครบทั้งหมด เรียกว่าง่าย ๆ ว่า ท่านมีความสุข และพาให้ลูกหลานทั้งหลาย พร้อมทั้งมวลญาติมิตร มีความสุขกันไปหมดเลย นี่ก็คือที่ได้พูดไว้ว่า นักเรียนให้พรแก่โยมท่านผู้ใหญ่ ด้วยการทำให้ตนเอง

เอาละ มองดูรอบๆ แล้ว รู้สึกว่าเป็นการบอกว่าเวลาหมดแล้ว เพราะฉะนั้นก็ขออนุโมทนาอีกครั้งหนึ่ง แก่ทางโรงเรียน โดยเฉพาะนักเรียนทุกคน ขอให้เรามีความปรารถนาดีต่อกัน อันเป็นการฝึกจิตของเรานั้นเอง การตั้งใจปรารถนาดีก็คือแผ่เมตตา โดยมีใจมุ่งหมายให้ทุกท่านมีชีวิตที่ดีเจริญอกงามมีความสุขด้วยกัน

ขอให้นักเรียนทั้งหลายเจริญในการศึกษาตามหลักพุทธ
ปัญญานี้ ให้เกิดภavana ทั้งสี่ ครบบริบูรณ์ ทั้ง กายภavana –
พัฒนาการอยู่ดีกินดีในโลกแห่งวัตรธรรม คีตภavana – พัฒนา
พฤติกรรมในการอยู่ร่วมสังคม จิตภavana – พัฒนาจิตใจ และ
ปัญญาภavana – พัฒนาปัญญา ที่จะพาให้บรรดาท่านผู้ใหญ่ได้
มีความสุข อย่างพรที่ให้แก่กันเป็นประจำว่า อายุ วรรณะ สุขะ
พละ ตลอดกาลทุกเมื่อ

